

2012

þÿ — À Á É Ä ç ³ - ½ µ ¹ ± Ä ç Å ‘ Ã Ä ¹ ⁰ ç Í ”
þÿ - ½ ± ½ Ä ¹ Ä ç Å £ Å ½ Ä ± ³ ¼ ± Ä ¹ ⁰ ç Í

Manitakis, Antonis

þÿ • ç ¼ ¹ ⁰ ® ' ¹ ² » ¹ ç , ® ⁰ .

<http://hdl.handle.net/11728/6666>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

Εφαρμογές

ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΑΣΤΙΚΟ - ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΤΟΣ 2012/ΤΕΥΧΟΣ 8-9

Βιβλιοπαρουσίαση:

«Το δίκαιο της προσωπικότητας»
του Ιωάννη Καράκωστα

Συμβολές:

- *Η πρωτογένεια του Αστικού Δικαίου έναντι του Συνταγματικού,*
του **Αντώνη Μανιτάκη,**
Ομ. Καθηγητή ΑΠΘ
- *Απάντων μέτρον άνθρωπος,*
του **Ιωάννη Σπυριδάκη,**
Ομ. Καθηγητή Παν/μίου Αθηνών
- *Η προστασία της προσωπικότητας,*
του **Ιωάννη Τέντε,** Εισαγγελέα
Αρείου Πάγου
- *Εκφάνσεις προσωπικότητας και προστασία τους,*
του **Ιωάννη Καράκωστα,**
Ομ. Καθηγητή Παν/μίου Αθηνών

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΝΑΤΥΠΟ

nbonline.gr

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Βιβλιοπαρουσίαση:
«Το δίκαιο της προσωπικότητας»
του Ιωάννη Καράκωστα

Συμβοήές:

- *Η πρωτογένεια του Αστικού Δικαίου
έναντι του Συνταγματικού,*
του *Αντώνη Μανιτάκη*, Ομ. Καθηγητή ΑΠΘ
- *Απάντων μέτρον άνθρωπος,*
του *Ιωάννη Σπυριδάκη*, Ομ. Καθηγητή Παν/μίου Αθηνών
- *Η προστασία της προσωπικότητας,*
του *Ιωάννη Τέντε*, Εισαγγελέα Αρείου Πάγου
- *Εκφάνσεις προσωπικότητας και προστασία τους,*
του *Ιωάννη Καράκωστα*, Ομ. Καθηγητή Παν/μίου Αθηνών

«Εφαρμογές ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
& ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ»
Τεύχος 8-9 / Έτος 2012

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΕΒΕ

Μαυρομικάλη 23, 106 80 Αθήνα • Τηλ.: 210 3678 800 • Fax: 210 3678 819
<http://www.nb.org> • e-mail: info@nb.org

ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Βιβλιοπαρουσίαση*

Α' Η πρωτογένεια του Αστικού Δικαίου έναντι του Συνταγματικού

(Με αφορμή τη μονογραφία του Ιωάννη Καράκωστα,
«Το Δίκαιο της Προσωπικότητας», Νομική Βιβλιοθήκη, 2012)

Του Αντώνη Μανιτάκη, Ομ. Καθηγητή ΑΠΘ

Εισαγωγικά. Η πρόσκληση που μου απηύθυνε ο συνάδελφος, Ι. Καράκωστας, να παρουσιάσω το βιβλίο του ήταν για μένα, πρώτα, μια πρόσκληση τιμητική, αφού προέρχεται παράλληλα και από την Ένωση Αστικολόγων και υπογράφεται από τον αγαπητό συνάδελφο και φίλο από τα φοιτητικά χρόνια, Παναγιώτη Λαδά. Τιμητική, γιατί με συμπεριέλαβε μεταξύ καταξιωμένων συνομιλητών. Η πρόσκληση λειτούργησε όμως μέσα μου και ως πρόκληση σε μια δοκιμασία. Μου έδινε την ευκαιρία να δοκιμάσω την αντοχή της συνταγματικής μου σκέψης πάνω στη σύνθετη και μεταβαλλόμενη σχέση του Συνταγματικού με το Αστικό Δίκαιο, με επίκεντρο την προσωπικότητα.

Το πόνημα του καθηγητή *Ιωάννη Καράκωστα* είναι, ως γνωστόν, το καταστάλαγμα, το απόσταγμα -θα έλεγα- πολύχρονων αναζητήσεων και μακρόχρονης έρευνας και διδασκαλίας. Συμπυκνώνει την πορεία μιας διεργασίας και μιας σκέψης, που όφειλε κατ' αρχήν, αν ήθελε να αντέξει στο χρόνο, να παρακολουθεί τις εξελίξεις και να είναι ανοικτή στο νέο. Τη στάση αυτή την επέβαλε άλλωστε και το αντικείμενο των επιστημονικών του ενδιαφερόντων, δηλαδή η προστασία της προσωπικότητας, η οποία βρέθηκε και βρίσκεται στο επίκεντρο συναρπαστικών τεχνολογικών προκλήσεων και γοπητικών θεωρητικών εντάσεων.

Την πλέον προφανή εξέλιξη, την αποτυπώνει ήδη ο τίτλος του βιβλίου, που είναι: «*Το Δίκαιο της Προσωπικότητας*». Τίτλος που υποδηλώνει αυτοτελή κλάδο του αστικού δικαίου, με δική του ύλη και με ενότητα ερμηνευτικών κριτηρίων. Ποιος το φανταζόταν πενήντα χρόνια πριν, τότε που άρχιζα τις νομικές σπουδές μου, ότι η προστασία της προσωπικότητας από κεφάλαιο της αδικοπραξίας, του ειδικού ενοχικού δικαίου, που μας το δίδασκε, ως μάθημα κατ' επιλογήν, ο

αείμνηστος *Δεληγιάνης*, θα διεκδικούσε να γίνει κλάδος του αστικού δικαίου και μάλιστα με επικεφαλίδες κεφαλαίων ύλη του συνταγματικού δικαίου. Το ανά χείρας βιβλίο δικαιώνει και τεκμηριώνει αυτή την εξέλιξη. Η προσωπικότητα από δικαίωμα προσωποπαγές και απόλυτο, μεταλλάχθηκε σε μήτρα δικαιωμάτων ή ακριβέστερα αξιώσεων, με απροσδιόριστο εκ των προτέρων κανονιστικό περιεχόμενο και με νομική φύση αμφιλεγόμενη. Βρέθηκε αντιμέτωπη με όλες σχεδόν τις προκλήσεις και διακινδυνεύσεις της σύγχρονης τεχνολογίας και του ηλεκτρονικού πολιτισμού μας, και ανυψώθηκε από αγαθό άξιο προστασίας απέναντι, κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, σε τρίτους, σε δικαίωμα θεμελιώδες συνταγματικής περιωπής, που στρέφεται έναντι πάντων, *erga omnes*, ικανό να εγκολπωθεί, με τη μορφή ποικίλων εκφάνσεων της προσωπικότητας συνταγματικά δικαιώματα, όλα αυτά που απορρέουν από την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας: επαγγελματική ελευθερία, ελευθερία της εργασίας, των συμβάσεων ή το δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή ή το αμφιλεγόμενο δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων και τέλος το δικαίωμα στο περιβάλλον, δικαίωμα απόλαυσης ενός ζωτικού χώρου. Όλα αυτά τα σημαντικά και κρίσιμα για το αστικό και συνταγματικό δίκαιο περιέχονται και αναλύονται με εκτενείς αναφορές στη νομολογία με τη στήριξη φυσικά της θεωρίας ή του προσήκοντος δόγματος στην παρουσιάζομενη σήμερα μονογραφία. Και μόνο η παράθεσή τους θα απαιτούσε χρόνο.

Αντικείμενο της παρουσίασης. Θα περιοριστώ αναγκαστικά στην παρουσίαση μιας μόνο πτυχής του βιβλίου, αυτής που με συγκινεί περισσότερο ως συνταγματολόγο, κρίσιμης και ενδιαφέρουσας, κατά τη γνώμη μου, για όλους του νομικούς. Θα την παρουσιάσω από μια μεροληπτική, θεωρητικά, οπτική γωνία, αυτή που υποστηρίζω από τα πρώτα βήματα της πανεπιστημιακής μου καριέρας: οι σχέσεις συντάγματος ή συνταγματικού δικαίου και ιδιωτικού ή καλύτερα αστικού δικαίου δεν εξαντλούνται στην τυπική ιεράρχηση που επιβάλλει η πυραμιδωτή πρόσληψη των πηγών του δικαίου, η οποία θέτει το Σύνταγμα στην κορυφή της πυραμίδας. Η

* Παρουσιάζονται οι ομιλίες των κ.κ. Α. Μανιτάκη, Ιω. Σπυριδάκη, Ιω. Τέντε και Ιω. Καράκωστα, που εκφωνήθηκαν στις 2.3.2012, κατά τη διάρκεια εκδήλωσης που διοργάνωσαν η Ένωση Αστικολόγων και η Νομική Βιβλιοθήκη στη Στοά του Βιβλίου, με θέμα την παρουσίαση του βιβλίου του κ. Ιω. Καράκωστα «Το Δίκαιο της Προσωπικότητας».

τυπική υπεροχή του συντάγματος δεν αναιρεί και πάντως ούτε είναι ικανή να αναιρέσει και, βέβαια, δεν εκτοπίζει την ουσιαστική προτεραιότητα και πρωταρχικότητα του αστικού δικαίου έναντι του Συνταγματικού. Ας μην ξεχνάμε ότι το αστικό δίκαιο προηγήθηκε ιστορικά και λογικά του συνταγματικού και ότι το Συνταγματικό καθιερώθηκε ως Δίκαιο σχετικά πρόσφατα. Το Σύνταγμα άρχισε να αντιμετωπίζεται ως δίκαιο στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης από τις αρχές του προηγούμενου μεν αιώνα. Στη χώρα μας, το κανονιστικό περιεχόμενο και η συναρτημένη με αυτό ερμηνεία του, καθιερώθηκε στη δικαστική πρακτική μετά τη Μεταπολίτευση. Οι θεμελιώδεις άρα κατηγορίες του Δικαίου, γεννήθηκαν και βρίσκονται εγκιβωτισμένες στο Αστικό.

Γι' αυτό και η διαρκής ουσιαστική επικοινωνία τους και η νοηματική και ερμηνευτική αλληλο-τροφοδοσία τους είναι αναπόφευκτη και επιβεβλημένη πέρα από τους ανταγωνισμούς και τις ζηλοτυπίες τους και κυρίως πέρα από τυπικές ιεραρχήσεις.

Θα προσπαθήσω στη συνέχεια να στηρίξω τη θεμελιώδη αυτή μεθοδολογική μου επιλογή αντλώντας επιχειρήματα από τρία πεδία: α) από τη σχέση του άρθρου 57 ΑΚ με το άρθρο 5 παρ. 1 του Συντάγματος, β) από τον ορισμό της προσωπικότητας, γ) από τη σημασία του «παράνομου», ως διαύλου αναγωγής στο Σύνταγμα και βάση για τη χρήση σταθμιστικών συλλογισμών ή συλλογισμών που βασίζονται στη στάθμιση συμφερόντων.

α) Η προσεκτική μελέτη της σχέσης του άρθρου 5 παρ. 1 Σ, που κατοχυρώνει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας με το άρθρο 57 ΑΚ, που καθιερώνει την προστασία της προσωπικότητας από παράνομες προσβολές, αποκαλύπτει πέρα από τη λογική και ιστορική προτεραιότητα της κανονιστικής ρύθμισης του αστικού κώδικα απέναντι στο συνταγματικό, και την ικανότητα του συγκεκριμένου άρθρου (57 ΑΚ) να λειτουργεί ως πηγή διαρκούς κανονιστικής νοηματοδότησης του άρθρου 5 παρ. 1 Σ. Το τελευταίο καθιερώνει κατά γενική παραδοχή ένα γενικό συνταγματικό δικαίωμα στην ελευθερία του κάθε ατόμου και κατά την κρατούσα άποψη το γενικό αυτό συνταγματικό δικαίωμα διαχέεται ή εξειδικεύεται σε αυτοτελή δικαιώματα, που θεωρούνται εκφράσεις ή πτυχές της ελευθερίας του προσώπου και της προσωπικότητάς του, όπως είναι η επαγγελματική ελευθερία, ή η ελευθερία της πληροφόρησης ή η προστασία των προσωπικών δεδομένων ή ακόμη η προστασία του ιδιωτικού βίου κ.ά. Η πρόσληψη αυτή του γενικού αυτού συνταγματικού δικαιώματος διασαυρώνεται ή μάλλον συμπλέει με την πρόσληψη του δικαιώματος της προσωπικότητας στο άρθρο 57 ΑΚ, ως ενιαίου και απόλυτου δικαιώματος προστασίας της προσωπικότητας από παντός είδους διακινδυνεύσεις ή προσβολές. Η διαφορά τους έγκειται κυρίως στο ότι το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας έχει μια διάσταση δυναμική και καθολική, ισχύει τόσο στις δημόσιες σχέσεις όσο και στις ιδιωτικές. Η προστασία της προσωπικότητας στο άρθρο 57 έχει, αντίθετα,

μια διάσταση αμυντική και η πρόσληψη αυτή δικαιολογεί μια ερμηνεία *συσταλτική* των αξιών προστασίας στοιχείων της προσωπικότητας ενώ το συνταγματικό δικαίωμα δικαιολογεί μια *δισσταλτική* ερμηνεία του δικαιώματος στην ελεύθερη ανάπτυξη της.

Η κοινή αναφορά και των δύο διατάξεων στην έννοια της προσωπικότητας προσδίδει και στα δύο δικαιώματα μια εξωστρέφεια και τα απαγκιστρώνει από το πρόσωπο και την προσωπική ελευθερία και τα ανάγει απ' ευθείας στην κοινωνία. Κάνει έτσι δυνατή την διάκριση του *φορέα* του δικαιώματος που παραμένει το *πρόσωπο*, από το *αντικείμενο* του δικαιώματος που είναι η *προσωπικότητα*. Η απαγκίστρωση της προσωπικότητας από το πρόσωπο, του υποκειμένου από το αντικείμενο. Οι έννοιες συνέπειες της διάκρισης ήταν προφανείς στη θεώρηση του δικαιώματος της προσωπικότητας ως δικαιώματος *επί της προσωπικότητας*, πρόσληψη που υποδήλωνε μια αντίληψη του δικαιώματος επί των στοιχείων της προσωπικότητας κτητική και βουλευσιο-κρατική, που απασχόλησε εκτενώς την παλαιότερη θεωρία του δικαιώματος στην προσωπικότητα, όπως τον *Πλαγιαννάκο*, τον *Παπαντωνίου* και άλλους. Αλλά και σήμερα δεν στερείται σημασίας, αφού το αν τα εκάστοτε στοιχεία της προσωπικότητας ταυτίζονται ή όχι με το πρόσωπο συναρτάται με το αν μπορούν να γίνουν αντικείμενο συναλλαγής ή εκχώρησης, όπως τα πνευματικά δικαιώματα ή το νεκρό σώμα ενός προσώπου.

Η πρόσληψη πάντως του δικαιώματος της προσωπικότητας ως ενιαίου γενικού δικαιώματος, τόσο στη μία όσο και στην άλλη περίπτωση, ενισχύει την πρόσληψή του ως *μήτρας κανονιστικής δικαιωμάτων*, τα οποία μπορούν να προσεγγιστούν ως μερικότερες εκφάνσεις της μιας και ενιαίας προσωπικότητας, έστω και αν εξελικτικά οι εκφάνσεις αυτές διαμορφώνονται σταδιακά σε αυτοτελή δικαιώματα και άρα καθιερώνονται ως επί μέρους δικαιώματα με αυτοτελή υπόσταση (ιδιωτικός βίος, προσωπικά δεδομένα, θρησκευτική ελευθερία, δικαίωμα στο περιβάλλον κ.ά.).

Στο σημείο αυτό πιστεύω πως η συμβολή του συγγραφέα είναι καθοριστική, διότι ενσωμάτωσε συνταγματικά προστατευόμενες υποκειμενικές αξιώσεις στο δικαίωμα προστασίας της προσωπικότητας. Μεταμόρφωσε μια σειρά νέων συνταγματικών δικαιωμάτων σε εκφάνσεις της προσωπικότητας, απλώνοντας έτσι ένα ασφαλές δίκτυο αστικής προστασίας στον πυρήνα ή σε θεμελιώδη συστατικά στοιχεία των συνταγματικών αυτών δικαιωμάτων: όπως θρησκευτικές πεποιθήσεις, εθνότητα, προσωπικά δεδομένα, υγιή απόλαυση του ζωτικού χώρου, περιβάλλον και άλλα πολλά.

Θα προσέξατε ενδεχομένως ότι δεν έκανα καμία αναφορά στην αρχή της αξίας του ανθρώπου, διότι πιστεύω ακράδαντα ότι δεν υπάρχει κανείς ειδικός λόγος που να επιβάλλει την αναγκαστική γενική επίκληση του άρθρου 2 παρ. 1 Σ. Η παράλειψη άρα είναι εσκεμμένη και κατά τη γνώμη μου δικαιολογημένη. Δεν προσθέτει κανονιστικά τίποτε το ειδικό και απαραίτητο στο δίκαιο της προσωπικότητας πέρα από

αυτό που προσφέρει σε όλα τα δικαιώματα. Ενισχύει, φυσικά, την κανονιστική ακτινοβολία του και αποσαφηνίζει ερμηνευτικά σε περίπτωση αμφιβολιών το νόημά της. Το ελληνικό δίκαιο της προσωπικότητας, πάντως, και η προστασία της, σε αντιδιαστολή με το γερμανικό, που δεν είχε και δεν έχει αντίστοιχο άρθρο 57 ΑΚ, δεν έχει ανάγκη για να υπάρξει, να συγκροτηθεί και να δικαιολογήσει την αυτάρκειά του από γενικόλογες αναφορές στην γενική συνταγματική αρχή του σεβασμού της αξίας του ανθρώπου.

Το ελληνικό αστικό δίκαιο είχε διασφαλίσει, πολύ πριν θεσπιστεί το άρθρο 5 παρ. 1 Σ, την προστασία της προσωπικότητας ως αυτοτελές αστικό δικαίωμα. Λίγη σημασία έχει αν ήταν ή όχι συνταγματικής περιωπής. Σημασία έχει ότι η προστασία της είχε θεμελιώδη σημασία για την ελληνική έννομη τάξη. Η νομολογία ήταν άλλωστε εξαιρετικά πλούσια επί αυτού και είχε διαπλάσει ένα πλέγμα προστατευτικό, ευέλικτο και ασφαλές χωρίς περιττές συνταγματικές αναγωγές, που συχνά παράγουν απλώς ιδεολογία χωρίς νομική ουσία.

Οι θεωρητικοί του Δικαίου δεν έχουμε παρά να αξιοποιήσουμε και να τιμήσουμε αυτή την ριζωμένη νομολογία και να την μεταγγίσουμε στην ερμηνεία των νέων συνταγματικών δικαιωμάτων. Αυτήν την αποστολή εκπληρώνει με τρόπο συστηματικό στο βιβλίο του ο συγγραφέας, αφού κάθε συλλογισμός τεκμηριώνεται με δικαστικές αποφάσεις.

Αυτός είναι ο βασικός λόγος που μας αναγκάζει να διαπλάσουμε το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας με αφετηρία το δικαίωμα στην προσωπικότητα, όπως διαμορφώθηκε και διαμορφώνεται στο αστικό δίκαιο.

Β) Έρχομαι τώρα στο δεύτερο πεδίο της έρευνάς μου, την άντληση επιχειρημάτων από τον ορισμό της προσωπικότητας.

Ούτε το Σύνταγμα στο άρθρο 5 παρ. 1 Σ ούτε το άρθρο 57 ΑΚ ορίζει φυσικά τι είναι προσωπικότητα και άρα δεν μπορούμε να ξέρουμε από τα κείμενα ούτε τι είναι αυτό που αναπτύσσεται ελεύθερα ούτε τι είναι αυτό που πρέπει να προστατεύεται από παράνομες προσβολές. Πού θα αναζητήσουμε τον ορισμό και κυρίως από πού πρέπει να ξεκινήσουμε τη λογική διαδικασία του προσδιορισμού της; Από το Σύνταγμα ή από τον Αστικό Κώδικα; Για μένα δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η λογική αφετηρία μας είναι το Αστικό Δίκαιο, εκεί βρίσκεται η πρωτογενής μήτρα της προσωπικότητας. Εκεί διαπλάστηκαν σταδιακά, από υπόθεση σε υπόθεση, από δικαστική απόφαση σε απόφαση, επί ένα περίπου αιώνα η ταυτότητα και οι εκφάνσεις της προσωπικότητας. Το σύνολο των ιδιοτήτων και βιοτικών σχέσεων που συνθέτουν και συγκεκριμενοποιούν την προσωπικότητα του κάθε ανθρώπου δεν ορίζεται αφηρημένα ούτε προκύπτει a priori μέσα από μια αυθαίρετη λογική κατασκευή του ερμηνευτή Συντάγματος. Όταν το Σύνταγμα αναφέρεται σε έννοιες ή κατηγορίες των κλάδων του δικαίου, του αστικού, του ποινικού ή της δικονομίας, του φορολογικού κ.λπ., είναι λογικό να αναζητούμε το αρχικό νόημα των εννοιών αυτών στον οικείο κλάδο και στις έννομες σχέσεις που το φιλοξενούν.

Άλλωστε η προσωπικότητα είναι μια έννοια δυναμική και εξελικτική που προκύπτει μέσα από τη δικαστική και κοινωνική πρακτική, που πλάθεται διαρκώς. Ο Πλαγιανάκος είχε τονίσει τον δυναμικό, εξελικτικό και ανεξάντλητο χαρακτήρα, που η προσωπικότητα εμφανίζει: «το δίκαιον της προσωπικότητας δεν έλαβεν εισέτι την οριστική του μορφήν, έγγραφε, ευρισκόμενον εισέτι εν εξελίξει...». Ο Δεληγιάννης τόνιζε ότι τα στοιχεία της προσωπικότητας απαριθμούνται εντελώς ενδεικτικά και μένει πάντα ανοικτό το έδαφος τι υπάγεται στην προσωπικότητα και είναι άξιο προστασίας.

Την προσέγγιση αυτή ασπάζεται και ακολουθεί με συνέπεια ο καθηγητής κ. Καράκωστας. Τι είναι αυτό που στηρίζει αυτή την εξελικτική και ανοικτή προσέγγιση της προσωπικότητας; μα φυσικά το γενικό δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5 παρ.1 Σ, που αγκαλιάζει τα περισσότερα συνταγματικά δικαιώματα, που συνδέονται με την προσωπικότητα. Η αναφορά στο άρθρο αυτό είναι ενισχυτική της αρχικής μας προσέγγισης και κατευθύνει, ως γενική θεμελιώδης αρχή του δικαίου της προσωπικότητας, τον δικαστή στη διάπλαση ερμηνευτικά νοημάτων που παρέχουν την μεγαλύτερη δυνατή ασφάλεια δικαίου. Αυτό τονίζει άλλωστε σε πολλά σημεία του βιβλίου ο καθηγητής Καράκωστας. Η προσωπικότητα διαθέτει φύση εξωστρεφή, συνδέει το άτομο με την κοινωνία και ταυτόχρονα διαφυλάσσει ως κόρη οφθαλμού και την εσωτερικότητά, την ταυτότητα και ατομικότητά του, αφού συνδέεται άρρηκτα με το πρόσωπο του κάθε ατόμου, από το οποίο και απορρέει. Αυτή είναι η ιδιαιτερότητά της. Και είναι η πρόσληψή της, ως γενικό συνταγματικό δικαίωμα, που της επιτρέπει να λειτουργεί ως μήτρα διάπλασης δικαιωμάτων που έχουν ως επίκεντρο το πρόσωπο και δίαυλο γένεσης την ίδια. Το γεγονός ότι τα ειδικά δικαιώματα περνούν μέσα από αυτήν για να διαπλαστούν δεν σημαίνει ότι ταυτίζονται υποχρεωτικά με την προσωπικότητα του υποκειμένου. Αρκεί να συνδέονται και να συνεργάζονται μαζί της στην προστασία της ηθικής και κοινωνικής υπόστασης του προσώπου, που συνιστά τον κοινό τους παρανομαστή.

γ) Τέλος, και με αυτό τελειώνω τον περίπλοκο, θα σταθώ για λίγο στην καρδιά της αστικής προστασίας της προσωπικότητας, επικεντρώνοντας αυτή τη φορά την προσοχή μου στην έννοια του παρανόμου της προσβολής. Το παράνομο της προσβολής αποτελεί τον δίαυλο επικοινωνίας με το Σύνταγμα ή καλύτερα το μέσο αναγωγής σε αυτό. Η συνταγματική διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 Σ ενεργεί -δεν τριτενεργεί όπως εσφαλμένα κατά τη γνώμη μου λέγεται- στη συγκεκριμένη κάθε φορά αδικοπρακτική σχέση μέσα από τη ρήτρα της απαγόρευσης παράνομης προσβολής της προσωπικότητας. Έτσι, στο πλαίσιο της εφαρμογής του άρθρου 57 του Αστικού Κώδικα η κρίση του αν συντρέχει παράνομη συμπεριφορά ή πράξη γίνεται το εφαλτήριο αναγωγής στο άρθρο 5 παρ. 1 Σ, σε συνδυασμό ενδεχομένως με το άρθρο 2 παρ. 1 Σ, για την

αναζήτηση σε αυτό των κανόνων ή κριτηρίων αξιολόγησης του θεμιτού ή παράνομου της συμπεριφοράς.

Η ιδιωτική συμπεριφορά ή πράξη και σε ορισμένες περιπτώσεις και παράλειψη, μπορεί να αξιολογηθεί «παράνομη» ή «αθέμιτη», αν κριθεί ευθέως «αντίθετη» στις συνταγματικά προστατευόμενες εκφάνσεις της προσωπικότητας και κριθεί αντίθετη σε αυτές είτε επειδή θίγει ή προσβάλλει αυτό που θεωρία και νομολογία θεωρούν ότι συνιστά την «ουσία» -κατά την έκφραση του συγγραφέα- της ανθρώπινης αξίας, δηλαδή επειδή θίγει μια αστάθμητη έκφανση ή ιδιότητα ή στοιχείο της ανθρώπινης προσωπικότητας, δηλαδή όταν προσβάλλει τον πυρήνα της, που προσδιορίζεται σε συνάρτηση με την αξία του ανθρώπου, άρα με ένα τρόπο αρκετά στενό (σ. 41).

Εδώ θα ήθελα να παρατηρήσω ότι ο σκληρός πυρήνας της ανθρώπινης προσωπικότητας δεν προσδιορίζεται αφηρημένα *a priori*, αλλά προκύπτει συγκεκριμένα μέσα από τη νομοθετική και δικαστική πρακτική, που ανταποκρίνεται στις ανάγκες προστασίας της προσωπικότητας σε συνάρτηση με τις απειλές ή διακινδυνεύσεις που εκπορεύονται λόγω των μεταμορφώσεων της κοινωνικής συμβίωσης και των βιοτικών εν γένει σχέσεων και αναγκών στο ανθρωπογενές περιβάλλον στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον. Η προστασία πάντως που παρέχει το δίκαιό μας στην φυσική και ηθική ακεραιότητα του ανθρώπινου προσώπου επέρχεται και διέρχεται αναγκαστικά μέσω πυλών εισόδου ιδίως γενικών ρητρών και κυρίως μέσω του άρθρου 57 (σημειώνει χαρακτηριστικά ο *Καράκωστας* σ. 58). Κατά συνέπεια η διάταξη του άρθρου 5 παρ. 1 Σ που κατοχυρώνει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας επιτάσσοντας την προστασία της από προσβολές τρίτων στο πυρήνα ενεργεί συγκεκριμένα μέσα από την ρήτρα του άρθρου 57 ΑΚ και με τους όρους και τις προϋποθέσεις, δικονομικές και ουσιαστικές, που επιβάλλει το άρθρο αυτό. Δεν πρόκειται για τριτενέργεια, όπως λέγεται, συνταγματικού δικαιώματος αλλά για αναγωγή σε συνταγματικό κανόνα αξιολόγησης - το δίκαιωμα εδώ μεταμορφώθηκε σε κανόνα αντικειμενικό, σε κριτήριο αξιολόγησης για να προσδιορίσουμε με βεβαιότητα τι είναι αστάθμητο και τι σταθμητό στην προσωπικότητα και τι την προσβάλλει άνευ ετέρου και τι μετά από στάθμιση και είναι άρα παράνομο κατά την έννοια του άρθρου 57 ΑΚ. Τα σταθμητά πάντως στοιχεία της προσωπικότητας (σ. 56) υπόκεινται σε στάθμιση (βλέπε σ. 59 και 61 σχετικά με την ανάγκη στάθμισης).

Κατά συνέπεια για κάθε στοιχείο της προσωπικότητας που θεωρείται ότι δεν είναι αστάθμητο, είναι ανάγκη να γίνει υπογραμμίζει ο καθηγητής *Καράκωστας*, στάθμιση συμφερόντων. Το παράνομο της προσβολής θα προκύψει έτσι μέσα από την χρήση της σταθμιστικής συλλογιστικής που τείνει να γίνει και στην προστασία της προσωπικότητας η κυρίαρχη λογική του νομικού συλλογισμού. Άρα το παράνομο της προσβολής κρίνεται συγκεκριμένα ανάλογα με την διακινδύνευση, τα διακυβευόμενα αγαθά ή δικαιώματα και ανάλογα με την βαρύτητα της προσβολής. Συνοψίζοντας τη σχετική νομολογία

για το παράνομο της προσβολής, ο καθηγητής *Καράκωστας* γράφει (σ. 344) ότι «στοιχείο του πραγματικού της διάταξης του άρθρου 57, η παρανομία συντρέχει εφόσον διαπιστώνεται ότι η συγκεκριμένη δραστηριότητα, πράξη ή παράλειψη που θίγει προστατευόμενο αγαθό της προσωπικότητας -που μπορεί να είναι και συνταγματικό δικαίωμα- είναι νομικώς σημαντική και κοινωνικώς πρόσφορη και δεν υπάρχει προφανής λόγος -υπέρτερο συμφέρον άρσεως του παράνομου μετά από εξατομικευμένη στάθμιση συμφερόντων».

Η χρησιμότητα της στάθμισης και τα προβλήματα που δημιουργεί η απουσία της φαίνεται στα παραδείγματα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων, όπου η αδικαιολόγητη υπερπροστασία του ετερο-αναφορικού αυτού δικαιώματος έχει οδηγήσει σε μια απόλυτη προστασία των προσωπικών δεδομένων, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη και να σταθμίζονται και άλλα συνταγματικά δικαιώματα ή άλλα συνταγματικά αγαθά που διακινδυνεύονται και είναι και αυτά ισάξια προστασίας. Συμμερίζομαι απόλυτα την κριτική που άσκησε ο συγγραφέας στις αποφάσεις της Αρχής για προσωπικών Δεδομένων, η οποία αγνόησε επιδεικτικά και αδικαιολόγητα σε αποφάσεις της το άρθρο 57 ΑΚ και την σχετική νομολογία και δεν έλαβε υπόψη ρήτρες ή αρχές άλλων κλάδων του δικαίου κάνοντας υπιπετή αναφορά μόνο στα άρθρα του συντάγματος, στο όνομα μιας στρεβλής εφαρμογής της θεωρίας της τριτενέργειας. Παρέλειψε να εισαγάγει στις αποφάσεις της και στο σκεπτικό της π.χ. την έννοια του δικαιολογημένου συμφέροντος ή των συναλλακτικών υποχρεώσεων ή ηθών.

Στην παρουσίαση σήμερα θέλησα, μεταξύ των άλλων -ελπίζω να το καταλάβετε- να κριτικάρω γενικότερα, με τρόπο έμμεσο, τον υπιπετή συνταγματικό συλλογισμό, που αγνοεί και δεν αξιοποιεί, όπως πρέπει, τον αστικό συλλογισμό. Θέλησα να δείξω πόσο αυθαίρετος, επικίνδυνος και άδικος μπορεί να γίνει ο επαρμένος συνταγματικός λόγος, όταν δεν αισθάνεται την ανάγκη να επικοινωνήσει, με επιβαλλόμενη περίσκεψη, με τους άλλους κλάδους του Δικαίου και να αξιοποιήσει εκεί που χρειάζεται και όσο χρειάζεται τα διδάγματα της κλασικής νομικής σκέψης, που είναι κυρίως αποθησαυρισμένη στο αστικό και στο δίκαιο της προσωπικότητας.

Θέλησα να αποτίσω σήμερα ως συνταγματολόγος στο αστικό δίκαιο έναν οφειλόμενο φόρο τιμής και να δείξω, με παράδειγμα το δίκαιο της προσωπικότητας, πόσο ανεπαρκής είναι για τον κλάδο του Συνταγματικού Δικαίου συλλογισμοί γενικόλογοι και αοριστολογίες χωρίς νομική βαρύτητα. Σας ευχαριστώ γιατί μου δώσατε την ευκαιρία να επιβεβαιώσω στο τέλος της πανεπιστημιακής μου καριέρας αυτό που είχα διαπιστώσει στην αρχή: τη σημασία και πρωταρχικότητα της αστικολογικής νομικής σκέψης για τη νομική επιστήμη γενικότερα.

Θέλω τελειώνοντας να σας ευχηθώ, κύριε συνάδελφε, να συνεχίσετε με την ίδια εγρήγορση και πνευματική γονιμότητα την συγγραφική σας δημιουργία. Για να μας δίνετε και σε μας τη χαρά να γηράσκουμε αεί διδασκόμενοι.